

**ШАХСНИНГ РИВОЖЛАНИШИНИ ТАЪМИНЛАШДА
ПСИХОФОРМАКОЛОГИЯ: ИЖТИМОЙ-ПСИХОЛОГИК ЖИХАТ**

Садриддинов Сухроб Рустамжонович

TIFT университети

Педагогика психология кафедраси доценти,

Психология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент.

Ҳакимова Меҳрибон Шавкатовна

Тошкент фармацевтика институти 5-босқич талабаси

Инсоннинг фаолият субъекти сифатида ўзига бўлган муносабати, динамик мазмун касб этиб “Шахснинг психологик назарияси”да ижтимоий, маданий, диний, ҳуқуқий, тиббий каби жиҳатлари ўрганиб келинмоқда¹. Бу йўналишда формологик таъсир кўрсатиш масаласи тиббий-психологик жиҳатдан алоҳида ўрганилиши долзарб мазмун касб этади. Психология тарихидан маълумки психологик диагностиканинг пайдо бўлиши ва амал қилиши Абу Али Ибн Синонинг фаолияти билан боғлиқ, психология тарихини ўрганиш бўйича етук мутахассис М.Г.Ярошевский Ибн Синонинг фаолиятидаги бу ҳодисани илк психологик диагностиканинг амалиёт билан боғланганлиги тарзида баҳолайди². Психологик баҳолаш тизимида психодиагностик баҳо ҳамда амалий-психологик ёрдам кўрсатиш натижасини баҳолаш бевосита психологик хизмат кўрсатишнинг сифати билан боғлиқ. Бунда, дори-дармон воситасида таъсир кўрсатиш ҳамда инсонни (беморни) дори-дармонга боғланиб қолишидан халос этиш масаласи ўз тарихига эга эканлигини инобатга олиш лозим. Дори-дармон ва биологик фаол воситаларни психик фаолиятга таъсири “Инсон - Касаллик (оғрик) - Дори-дармон – Тиббиёт ходими)” тарзидаги интегратив таркиблардан иборат бўлган муносабат ўзида:

- а) ижтимоий-психологик;
- б) фармакологик;
- в) кимёвий;
- г) ижтимоий-тиббий кабиларни ифода этади.

Фармакологик жиҳат – ижтимоий-психологик нуқтаи назардан дори-дармон ва биологик фаол моддаларни психик фаолиятни таъминлашни назарга тутиб, психологик таъсир кўрсатиш учун реклама ва врачнинг дори-дармон ва биологик воситалардан фойдаланишга доир беморга берган установада даволаниш жараёнининг динамикасига, аниқроғи беморни психологик ҳолатига

¹ Хьелл Л., Зиглер Д. Теории личности. - СПб.: Питер, 1997-2008.

² Ярошлавский М.Г. История психологии от античности до середины XX в: Учеб. Пособие. - М., 1996. – 416 с.

бевосита таъсир кўрсатади. “Сиз нечи йилдан бери беморлар рўйхатида турасиз?” деган саволга “5 йилдан кўпроғ” деган респондентлар 48,0%ни ташкил этган. Уларнинг кўрсатиб ўтишича дори-дармондан фойдаланишда даъволовчи врачнинг “муолажадан кейин ижобий ўзгаришлар катта”, “дори-дармоннинг таъсири кузатилияпти” тарзидаги установкалари беморнинг психик жараёнининг фаоллашувига таъсир кўрсатади. Тадқиқотда қатнашган 22,0 % респондент умри давомида “йилига бир маротаба ёки икки маротаба врачга мурожаат қилган”ликларини таъкидлаган. Уларнинг кўрсатиб ўтишича дори-дармон рекламасида касаллик диагнози ва шифо топиш воситаси сифатида аниқ дорини ёки биологик воситаларни кўрсатиб ўтилиши кўпинча ижобий таъсир кўрсатади. Бизнингча бу тоифадаги респондентлар жисмоний соғлиқа қадрият сифатида ёндаша олмайдилар. Ёки уларнинг ҳаёт тажрибасида жисмоний соғлиқ масаласи долзарблашмаган бўлиши мумкин. Жамиятда соғлом турмуш тарзи ижтимоий-маданий ҳаракат даражасида, аниқроғи соғломлаштиришнинг оммавий кўриниш шаклида кенг тарғиб қилинаётган бир даврда жисмоний соғлиқ қадрият эканлигини фуқаролар тамонидан англаганлиги соғломлаштиришнинг муовфаақиятли кечишини таъминлайди. Турли касаликлар билан шифокорга мурожаат қилувчи (30,0%) респондентлар шифокорларнинг “доимий назоратида” бўлганлиги сабабли касаллик тарихини чуқур билишлари билан бирга, даволаниш соҳасида кузатилаётган янгиликларга шунчаки дори-дармонларнинг истеъмолчиси сифатида ёндашмасликларини билдирган. Бу респондентларда шифокорнинг кўрсатмаларига қатъий амал қилиш билан бирга, бошқа бир беморнинг ҳолатига ёки дори-дармонларнинг рекламасининг тъсирига амал қилган ҳолда ўз соғлиғига муносабатда бўлиш ифодаланмаган. Ижтимоий-психологик жаҳатдан мазкур хусусият врачнинг кўрсатмасисиз ҳамда унинг назоратисиз дори-дармон ва биологик таркиблардан иборат бўлган воситаларни қабул қилмасликларни тиббий маданиятнинг белгиси тарзида эътироф этиш мумкин. Жамиятимизда тиббий-маданиятнинг шакилланишига алоҳида эътибор берилаётган бир даврда “Инсон - Касаллик (оғриқ) - Дори-дармон – Тиббиёт ходими)” каби ижтимоий муносабатлар тизимини эволюциясини аттрактори (тизимнинг келажакка йўналтирилган барқарор ҳолати) саналади.

Дори-дармонлар ва турли биологик воситалар асосида дунёнинг турли ҳудудларида оммавий захарланиш, ўлиш, умрбод ногирон бўлиб қолиш ёки кўшимча оғриқ (касаллик) орттириш ҳолатларининг кузатилиши бу масалани ижтимоий-психологик жиҳатдан алоҳида ўрганишни талаб этади.

Манбаларнинг илмий таҳлили шундан далолат берадики³, шахс камолотини таъминлашда интеллектнинг моҳиятига кам эътибор қаратилади. В.Г.Ананьевнинг шахс тузулиши моделига доир бўлган ёндашувида “Интеллект назариясида шахснинг ижтимоий ва психологик характеристикасига алоҳида эътибор қаратилмаганлиги⁴” кўрсатиб ўтилган бўлиб, интеллектуал функциянинг бажариши бевосита онгли ҳаракатлар кетма-кетлигининг мазмун ва моҳиятини белгилайди. **“Касаллигингиз бўйича маълумотларни кимдан ва қайси воситалардан оласиз?”** деган саволга доимий тарзда врач кўригида турувчи респондентлар “Умумий маълумотларни дори-дармон рекламаси ва алоҳида илмий нашрлардан олиш”ларини кўрсатиб ўтган. Жавобнинг мантиғидан кўриниб турупдики, интеллектуал функция беморни ўзига, шифокорга ҳамда дори-дармон воситасига бўлган муносабат мазмунини таъминлайди. Йиллига бир ва икки мартаба шифокорга муурожаат этувчи респондентларнинг жавоби тиббий маданиятни шакиллантириш жиҳатидан масалага мажмуавий тарзда ёндашишни талаб этади. Уларнинг “дори-дармон ва биологик қўшимчаларнинг рекламаси ва уларни истеъмол қилганларнинг фикри”ни инобатга олган ҳолда истеъмолчи сифатида дори-дармон ва биологик қўшимчаларни истеъмол қилишлари ижтимоий муаммо саналади. Реклама ва реклама қилаётган маҳсулотдан фойдаланган субъектларда у ёки бу салбий қўзғатувчиларнинг таъсирига тушмаслик ҳолати кузатилмаганлиги мумкин. Ваҳоланки ҳар қандай субъектнинг функционал ҳолати ўзига хослиги билан ажралиб туради. Индивидуалликнинг тиббий-психологик хусусияти ҳам шунда ифодаланади. Е.И.Головаха “Ҳаёти режа ҳаёт мақсадини тадбиқ этиш воситаси саналади, уларни аниқ тартибот асосида ифодаланиши эса, келажакда эришиладиган мақсад учун ориентир саналиши⁵”ни таъкидлаб ўтган. Е.И.Головаха инсоннинг ҳаёт-фаолиятини таъминлашда ижтимоий омилларнинг таъсир даражаси устувор эканлигини назарда тутган. Беш йил ва ундан ортиқ вақт давомида шифокорларнинг ёрдамидан фойдаланиб келажакда респондентлар “Менга ўхшаган беморлар ва дорихона мутахассисларидан” маълумот олишларини кўрсатганлари, беморда шифо топиш учун амалга ошириладиган ҳаракатларининг мақсадини шакилланишида ташқи омиллар устуворлиги кузатилаётганлигини кўрсатади.

³ Stephen M. Stahl. “Psychopharmacology of Antidepressants”. Publisher: Martin Dunitz Ltd. - 1998. – 114 p., Барденштейн Л.М. Основы психофармакотерапии: учебное пособие для студентов медицинских ВУЗов / Л. М. Барденштейн, Я. М. Славгородский, А. В. Молодецких, Г.А. Алешкина; Московский гос. мед.-стомат. ун-т им. А.И. Евдокимова. – Москва: РИО МГМСУ. – 110 с.

⁴ Куликов Л.В. Психология личности в трудах отечественных психологов: Хрестоматия. 2-е изд. – СПб.: Питер, 2009. –С.96

⁵ Головаха Е.И. Жизненная перспектива и профессиональное само-определение молодежи. - Киев, 1988.

Шахсни ривожлантиришга доир турли хил назариялар яратилган бўлиб, бизнинг фикримизча бу масалага интегратив тарзда ёндашиб, индивидуал-шахсийликни ҳамда номаълум вазиятларнинг таъсир даражасини инобатга олишни таъминлайди. Инсон олий қадрият эканлиги жамиятимизда тиббий-маданиятни шакиллантиришнинг навбатдаги фазаси доирасида дастурий ишлар олиб борилаётган бир даврда, психофармакологик тадқиқотларда инсонга қадриятли ёндашиш, психик жараёнлар фаолиятини тезлашувида дори-дармон ва биологик воситаларнинг таъсири, жисмоний оғриқ ва индивидуал ирода кучи, бемор ва шифокорнинг психологик установкаси, беморни ўзига бўлган муносабатининг динамик ўзгариши ва унинг яқинларини беморга бўлган муносабатини психологик тестлар ёрдамида ўрганиш мақсадга мувофиқдир.